

Česká zemědělská univerzita v Praze

Institut vzdělávání a poradenství

Katedra profesního a personálního rozvoje

**Česká zemědělská
univerzita v Praze**

Vliv sociálního prostředí na vývoj jedince

Závěrečná práce

Autor: Ing. Daniela Havlíčková

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Votava, Ph.D.

2021

ZADÁNÍ ZÁVĚREČNÉ PRÁCE

Ing. Daniela Havlíčková

Rozšiřující kurz

Studium učitelství odborných předmětů

Název práce

Vliv sociálního prostředí na vývoj jedince

Název anglicky

The influence of the social environment on the development of the individual

Cíle práce

Cílem závěrečné práce je definování vlivu sociálního prostředí na vývoj jedince, popsat přístup rodičů k výchově a porovnat jej se zkušenostmi jejich dospělých dětí. Průzkum zjišťuje, jestli přístup k výchově ze strany rodičů byl brán stejně i z pohledu jejich dětí a v jaké míře daný výchovný přístup rodičů ovlivnil jejich budoucí vzájemné vztahy nebo jestli jsou vztahy v rodině více určovány povahou osobnosti než výchovou.

Metodika

Teoretická část práce je založena na deskriptivní metodě. Zdrojem informací jsou odborné knihy, články a publikace, internetové zdroje. Na základě literární rešerše jsou popsány vnitřní a vnější podmínky vývoje jedince. Práce je zaměřena především na charakteristiku vnějších podmínek a uvádí, jak právě tyto skutečnosti ovlivňují rozvoj osobnosti.

V praktické části autorka používá kvalitativní metodologii, konkrétně techniku rozhovoru. Cílem kvalitativního šetření je odpovědět na otázku: „Jaký je vliv vnímání výchovy na budoucí vztahy a poměry v rodině?“, rozkrýt prožívání sociální reality, v tomto případě analyzovat pohled dospělých jedinců na výchovu svých rodičů (vychovatelů).

Jsou provedeny polostrukturované rozhovory s rodiči a jejich, dnes již dospělými, dětmi. Výzkumný vzorek zahrnuje 8 osob. Základním souborem se rozumí populace, výběrovým souborem jsou ve stejném poměru rodiče a děti. Konkrétní zastoupení je $x=4$, přičemž „ x “ představuje rodiče a $y=4$, kdy „ y “ představuje jejich potomky. Odpovědi jsou nahrávány a následně kvalitativně zpracovány.

Analýza shromážděných dat je vyhodnocována metodou komparace. Jsou porovnány odpovědi rodičů a jejich, dnes již dospělých, dětí a ze získaných informací jsou vytvořeny závěry, jestli se jejich pohledy na výchovu a prostředí, ve kterém vyrůstaly, shodují či rozcházejí a jak jsou tím ovlivněni.

Doporučený rozsah práce

Dle pravidel pro psaní závěrečné práce.

Klíčová slova

výchova, sociální prostředí, vývoj jedince, rozhovor

Doporučené zdroje informací

- JEDLIČKA, R. – KOŤA, J. – SLAVÍK, J. *Pedagogická psychologie pro učitele : psychologie ve výchově a vzdělávání*. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0586-1.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KURIC, J. – VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ. STAVEBNÍ FAKULTA. *Ontogenetická psychologie*. Brno: CERM, 2001, 2001. ISBN 80-214-1844-3.
- LANGMEIER, J. – KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1284-9.
- VÁGNEROVÁ, M. – UNIVERZITA KARLOVA. *Základy psychologie*. V Praze: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0841-3.

Předpokládaný termín obhajoby

2020/21 LS – IVP

Vedoucí práce

Mgr. Jiří Votava, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra profesního a personálního rozvoje

Elektronicky schváleno dne 22. 3. 2021

Mgr. Jiří Votava, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 22. 3. 2021

Ing. Karel Němejč, Ph.D.

Pověřený ředitel

V Praze dne 30. 03. 2021

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci na téma:

Vliv sociálního prostředí na vývoj jedince

vypracovala samostatně a citovala jsem všechny informační zdroje, které jsem v práci použila a které jsem rovněž uvedla na konci práce v seznamu použitých informačních zdrojů.

Jsem si vědoma, že na moji závěrečnou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, především ustanovení § 35 odst. 3 tohoto zákona, tj. o užití tohoto díla.

Jsem si vědoma, že odevzdáním závěrečné práce souhlasím s jejím zveřejněním podle zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a to i bez ohledu na výsledek její obhajoby.

Svým podpisem rovněž prohlašuji, že elektronická verze práce je totožná s verzí tištěnou a že s údaji uvedenými v práci bylo nakládáno v souvislosti s GDPR.

V dne

.....
(podpis autora práce)

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Jiřímu Votavovi, Ph.D. za podnětné rady, vstřícnost a odborné vedení při zpracování závěrečné práce. Dále děkuji všem respondentům, kteří se zúčastnili rozhovorů, a své rodině za trpělivost a podporu.

Abstrakt

V závěrečné práci byly definovány vnější podmínky působící na vývoj jedince, z nichž nejvýznamnější jsou prostředí, ve kterém žije, a jeho výchova. Jedinec je vychováván v rodině, ve škole, vrstevnickými skupinami a dalšími sociálními vlivy jako je například internet či sociální sítě. Práce byla zaměřena především na výchovu v rodině, neboť ta je zásadním stavebním kamenem pro rozvoj osobnosti od útlého dětství.

V praktické části byl proveden kvalitativní výzkum, kde byly pomocí polostrukturovaných rozhovorů zjišťovány postoje k výchově ze strany rodičů (vychovatelů) a jejich potomků (vychovávaných), z výzkumu vyplynuly rozdílné pohledy obou těchto skupin na výchovu. Jedinec se vyvíjí a utváří celý život a v rámci toho se formulují i pohledy na jeho vlastní výchovu a na způsoby, jakým probíhala. Z odpovědí potomků vyplynulo, že přestože s výchovou tak, jak ji rodiče vedli, ne vždycky souhlasili, zpětně hodnotí přístup a snahy rodičů kladně. Práce může být použita jako podklad pro další rozsáhlejší výzkum, případně jako studijní materiál či alespoň inspirace pro všechny, kdo se zajímají o výchovný proces.

Klíčová slova

výchova, sociální prostředí, vývoj jedince, ontogeneze, rozhovor

Abstract

The final work defined the external conditions affecting the development of the individual, the most important of which are the environment in which he lives and his upbringing. The individual is educated in the family, at school, by peer groups and other social influences such as the internet or social networks. The work was focused mainly on family upbringing, as it is an essential building block for the development of personality from an early age.

In the practical part, a qualitative research was conducted using semi-structured interviews, where were evaluated attitudes to education by parents (educators) and their descendants (educated). The research revealed different views of both these groups on education. The individual is developing and shaping his whole life, and within it, views on his own upbringing and the ways in which it took place are formulated. The answers of the descendants showed that although they did not always agree with the upbringing as led by the parents, they retrospectively evaluate the attitude and efforts of the parents positively. The work can be used as a basis for further extensive research, as a study material or at least inspiration for all who are interested in the educational process.

Keywords

upbringing, social environment, development of the individual, ontogenesis, interview

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ VÝCHODISKA	9
1 Cíl.....	9
2 Metodika	9
3 Průběh vývoje lidského jedince	11
4 Vnitřní podmínky působící na vývoj jedince.....	13
5 Vnější podmínky vývoje jedince	14
5.1 Sociální prostředí	14
5.1.1 Podmínky výchovy v rodině	15
5.1.2 Podmínky výchovy ve škole	19
5.1.3 Vrstevnické skupiny a jejich vliv.....	22
5.1.4 Vliv internetu a sociálních sítí	24
5.2 Fyzikální prostředí	25
PRAKTICKÁ ČÁST	26
6 Kvalitativní výzkum	26
6.1 Individuální rozhovory	26
6.2 Zhodnocení výsledků individuálních rozhovorů.....	27
6.2.1 Demografické údaje respondentů	28
6.2.2 Komparace a interpretace jednotlivých otázek rozhovoru	29
7 Výsledky a diskuze	37
ZÁVĚR	39
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	40
SEZNAM TABULEK	43
SEZNAM PŘÍLOH.....	44

ÚVOD

Rozvoj každé osobnosti během jejího života je určován a ovlivňován dvěma druhy podmínek. Prvními jsou vnitřní podmínky, což jsou hlavně biologické podmínky jako dědičnost, zdravotní stav, temperament, intelekt, či chronologický věk života. Druhou skupinou jsou vnější podmínky, kam patří především sociální prostředí, v němž jedinec žije, učí se a pracuje. Právě na aspekty vlivu sociálního prostředí na vývoj jedince se práce zaměřuje. V tomto prostředí dochází k výchově jedince, který se na jejím základě rozvíjí a formuje se jeho osobnost. V práci jsou stručně popsány i charakteristiky vnitřních podmínek, čímž je poukázáno na to, že způsob výchovy by měl tyto vnitřní podmínky zohledňovat. Ignorováním tohoto faktu může výchova ztrácet na své efektivitě. Působení vnitřních faktorů probíhá neustále ve střetu s faktory vnějšími a nelze je od sebe oddělovat, nebo některé z nich zanedbat.

Rodina má nenahraditelný vliv na výchovu a rozvoj osobnosti jedince. Je první skupinou, se kterou se dítě setkává. Zprostředkovává mu láskyplnou péči a nastavuje pravidla a meze. Rodina je prostředí nejpřirozenější, jsou v ní uspokojovány každodenní potřeby, ale současně je to místo, které uvádí jedince do prostředí svého okolí a do života v lidské společnosti. Praktická část je zaměřena právě na tuto oblast. Je zkoumán pohled na výchovu a výchovné metody v několika rodinách, a to jak z pozice rodičů, jakožto vychovatelů, tak z pohledu jejich potomků, jedinců vychovávaných. Zjištěné poznatky byly analyzovány a porovnány, dále bylo zjišťováno, nakolik způsob výchovy ovlivnil jejich současné vztahy.

Z pohledu potomků je práce obohacující, neboť nahlíží pod pokličku úmyslů rodičů, kteří vychovávají své děti většinou s nejlepším vědomím ve vztahu ke svým dětem. Z pozice rodičů zase dává zpětnou vazbu a podnět pro zlepšení jejich výchovy. Pokud jsou členové rodiny navzájem empatičtí, respektují se a vzájemně si naslouchají, dochází ke kladnému emočnímu prospívání dítěte a k rozvoji samostatného člověka, který bude schopen navazovat zdravé vztahy, založit fungující rodinu a vychovávat další generace.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1 Cíl

Teoretická část práce má za cíl popsat jednak vnitřní, ale především vnější podmínky působící na vývoj jedince od narození až do dospělosti. Vnější podmínky výchovy jsou tvořeny především sociálním prostředím, tedy výchovou v rodině a ve škole, nezanedbatelné je ovlivňování vrstevníky či moderními technologiemi, internetem a sociálními sítěmi.

Vzhledem k tomu, že téma práce je „vliv sociálního prostředí na vývoj jedince“ a rozvoj jedince je nejvíce určován rodinným prostředím, ve kterém vyrůstá, je pro praktickou část zvoleno zkoumání výchovy a výchovných metod právě v rodině. Je provedeno kvalitativní šetření, v rámci kterého je proveden sběr dat formou rozhovorů, ve kterých je zjišťován pohled na výchovu ze strany rodičů a ze strany jejich dnes již dospělých potomků ve věku 20 – 25 let. Cílem šetření je názory obou skupin porovnat a zjistit, nakolik způsob výchovy ovlivnil současné vzájemné vztahy.

2 Metodika

Teoretická část práce je založena na deskriptivní metodě. Zdrojem informací jsou odborné knihy, články a publikace, internetové zdroje. Metodou literární rešerše jsou popsány vnitřní a vnější podmínky vývoje jedince. Práce se zaměřuje především na charakteristiku vnějších podmínek a uvádí, jak tyto faktory ovlivňují rozvoj osobnosti.

V praktické části je vytvořen rozhovor na základě zásad kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum, na rozdíl od kvantitativního, negeneralizuje své výsledky a nepodkládá je statistickým vyhodnocením. Cílem kvalitativního šetření je rozkrýt prožívání sociální reality (Švaříček, 2014).

Jsou provedeny metodicky vedené polostrukturované rozhovory v několika rodinách. Tento typ rozhovoru stojí mezi strukturovaným a nestrukturovaným typem rozhovoru. Tato metoda umožňuje přizpůsobení otázek v jeho průběhu. Rozhovor se skládá z úvodní části, ve které jsou kladené obecné otázky, následuje jádro rozhovoru, kde

dochází k vlastnímu výzkumnému dotazování a v závěru dojde ke shrnutí s respondentem a poděkování za účast.

Analýza shromážděných dat je pak vyhodnocována metodou komparace a otevřeným kódováním. Jsou porovnány odpovědi dětí a rodičů, z porovnání jsou vytvořeny závěry, nakolik se jejich pohledy na výchovu a prostředí, ve kterém vyrůstaly, shodují či rozcházejí.

3 Průběh vývoje lidského jedince

Osobnost člověka je jedinečná a neopakovatelná. Utváří ji dva základní činitele:

1. vnitřní podmínky – kterými jsou dědičnost a růst,
2. vnější podmínky – kterými jsou prostředí a výchova (Říčan, 2010).

Aby bylo možné naplnit téma práce, kterým je zhodnotit vliv sociálního prostředí na vývoj jedince, je potřeba se nejprve seznámit se základními pojmy. Z biologického hlediska je průběh vývoje lidského jedince tzv. ontogeneze dána prenatálním a postnatálním vývojem. V prenatálním vývoji, tedy v období před narozením, dochází k oplodnění vajíčka, následuje zárodečné období a plodové období, zakončené porodem. V postnatálním vývoji, tedy vývoji po narození, se člověk vyvíjí od kojeneckého období až do stáří. V průběhu života se jedinec rozvíjí jak fyzicky, tak psychicky. Mezi nejznámější vývojové teorie jednoznačně patří teorie Sigmunda Freuda. Ten dělí základní složky psychologie člověka na:

- a) Id: jde o nejnižší složku osobnosti. Jsou to pudové záležitosti probíhající v nevědomí.
- b) Ego: představuje racionální složku osobnosti, která se řídí principy svědomí, povinností a sociálních jistot.
- c) Superego: označuje se také jako „nadjá“, představuje osobní morálku, cílevědomost a snahu o dokonalost. V této složce jsou zakořeněná pravidla chování, která byla předána jedinci výchovou (Drapela, 2008).

Freud periodizuje lidský vývoj z psychosexuálního pojetí. Jednotlivá stádia dělí dle pohlavního pudu, jak znázorňuje tabulka 1.

Tabulka 1: Periodizace vývoje jedince dle Freuda

Stádia	Věk	Zdroj libosti, pudové uspokojení
Orální	0-1	orální projevy, sání, stimulace rtů
Anální	2-3	schopnost zadržování nebo vyměšování stolice, nácvik čistoty
Falické	4-5	přesun do genitální oblasti, jedinec si uvědomuje rozdíl mezi pohlavími
Latence	6-12	sexuální zájem z falického období se přesouvá k pozornosti k novým úkolům, přicházejících s nástupem do školy
Genitální	13-18	ustavení pevné identity jedince, schopnost navázat intimní vztah

Zdroj: DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*, vlastní zpracování

Na Freuda navazuje Erikson, který ale ve své teorii omezuje důraz na pudové motivy a zaměřuje se na sociální a kulturní vlivy. Stěžejním tématem Eriksonovy teorie vývoje osobnosti je hledání vlastní identity člověka, která úzce souvisí s vývojem ega. V teorii se jedná o průběžné překonávání krizí v životě jedince. Překonáním jednotlivých dilemat dochází k růstu osobnosti a člověk se učí nové cnosti, tzv. virtue. Těchto krizí je celkem osm, a proto se také nazývá „teorie osmi věků člověka“. Mezi vývojová stádia je zařazena:

- 1) Základní důvěra x Nedůvěra (období kojence): vychází z kvality mateřského vztahu a osobnost se učí naději.
- 2) Samostatnost x Stud, nejistota a pochybnosti (období batolete): rozvíjí se volní vlastnosti, záleží na povzbuzování vychovateli, opakováním se člověk učí a buduje svou výdrž.
- 3) Iniciativa x Vina (předškolní období): učení se odpovědnosti, jedinec si uvědomuje důsledky svých činů, buduje se v něm cílevědomost.
- 4) Činorodost x Méněcennost (školní období): přechází se od hraní k produktivním činnostem, jedinec získává kompetence.
- 5) Identita x Zmatení rolí (období adolescence): vytváření osobní identity, vývoj ega, nalezení svého místa a smyslu života.
- 6) Intimita x Osamělost (období rané dospělosti): Intimitou je spojena vlastní identita s identitou druhého jedince, aniž by došlo k narušení osobního já. Dochází k hlubokému se otevření jiné osobě, získanou ctností je láska.
- 7) Rozvoj x Stagnace (období středního věku): Člověk se nachází v produktivním věku, stará se o potomky nebo vlastní rodiče, získanou cností je péče o druhé.
- 8) Vyrovnanost x Zoufalství (období stáří): ohlédnutí se za svým životem, cílem osobnostního vývoje je dojít k vyrovnanosti, čímž jedinec získává poslední ctnost, kterou je moudrost (Drapela, 2008).

Nevyřešením jednoho z konfliktů dochází k oslabení ega a stagnaci vývoje. Pro správné vyrovnávání se s konflikty musí být jedinec ve vhodném prostředí, které je v prvních obdobích dáno především patřičným rodinným zázemím. Osobnost člověka se vyvíjí celoživotně a působí na ni několik faktorů. Práce se dále zabývá výchovou, kdy je brán zřetel především na školní období až období rané dospělosti jedince.

4 Vnitřní podmínky působící na vývoj jedince

Přestože se práce zabývá vnějšími podmínkami působícími na vývoj jedince, pro úplnost tématu jsou ve stručnosti popsány i vnitřní podmínky, protože se navzájem ovlivňují a utváří osobnost člověka. Je známo, že existují přirozené rozdíly mezi dětmi, zvláštnosti jejich duševních vlastností, které vyplývají z jejich vrozeného základu. Dědičnost, jako základní vnitřní podmínku, nelze popírat a přehlížet. Jak uvádí Vágnerová, každý jedinec se narodí s určitými vlastnostmi zděděnými po rodičích. Je ovšem prokázáno, že řada lidských vlastností by se bez vlivu mezilidského sociálního prostředí nikdy nevyvinula. Vrozené faktory budou vždycky ovlivňovány výchovným úsilím rodiny, školy a dalšími interpersonálními kontakty.

Dědit se mohou nejen zvláštnosti tělesné konstrukce (barva vlasů, očí, kůže, stavba těla), ale i zvláštnosti nervové soustavy ovlivňující typ vyšší nervové činnosti a temperament (sangvinik, flegmatik, melancholik, choleric) a základy dalších vlastností osobnosti – jako je intelekt, emocionálnost a charakter atd. V případě charakteru nelze hovořit o dědění jako celku, ale některé vlastnosti k němu patřící mají základ zděděný: např. energie, vytrvalost, rozhodnost atd.

Dítě si přináší na svět jisté dispozice duševního vývoje, předpoklady pro určité vlohy, např. vlohy pohybové, hudební či malířské nadání, schopnosti k učení jazyků apod. Tyto představují obvykle velmi široký dispoziční základ, na němž lze v průběhu života vlivem výchovy a vnějšího prostředí vytvářet různé schopnosti a vlastnosti. Kromě toho jednotlivé vlastnosti člověka nemají obvykle za základ jedinou vloh, ale celý jejich soubor, a právě v něm je možné výchovným působením a aktivní činností některé nedostačující vlohy kompenzovat či nahradit jinými (Vágnerová, 2004).

Schopnosti, vlastnosti a chování člověka založené na vlohách a rozvíjené učením a výchovnou činností, se diferencují věkem. Různému věkovému stupni odpovídají různé fyziologické změny, které mají přímý i nepřímý vliv na psychický vývoj. Chronologický věk a jemu příslušné biologické a psychické změny, jsou tedy další vnitřní podmínkou. Ve vývoji dítěte se střídají období, kdy lze předpokládat určitý způsob jeho chování, kdy se postupně či rychle mění jeho motorické a intelektuální aktivity. Příkladem takového období, kdy dochází k poměrně rychlým změnám a zvrátům, je puberta a adolescence (Lagmeier, 2006).

5 Vnější podmínky vývoje jedince

Mezi vnější podmínky, které mají zásadní vliv na vývoj jedince, řadíme:

1. sociální prostředí,
2. fyzikální prostředí.

5.1 Sociální prostředí

Významným činitelem ve vývoji dítěte je sociální prostředí, tj. lidé, s nimiž se dítě stýká, mezi nimiž žije. Stává se člověkem zásluhou společnosti, která jej denně obklopuje a působí na něj svými sociálními podněty, vychovává ho. V této fázi je nutné si definovat pojem výchova. Výchova je v andragogickém slovníku definována jako: „*Záměrná, cílevědomá soustava činností, proces zaměřený k relativně trvalému utváření osobnosti člověka (formování jeho základních osobnostních znaků: názorů, přesvědčení, postojů, citů), utváření podmínek umožňujících rozvoj a stimulujících snahu člověka stát se integrovanou a socializovanou osobností, vytvořit člověka jako sociální bytost. Utváření charakteru osobnosti působením na city a vůli. Proces cílevědomého utváření vztahu člověka ke světu (k přírodě, civilizaci, kultuře, sociálnímu prostředí)*“ (Průcha, 2014).

Psycholog Kurt Lewin rozlišuje tři základní typy výchovného přístupu k jedinci, a to jak v rodinném prostředí přístupu rodičů, tak ve školním prostředí přístupu učitele. Prvním stylem výchovy je autoritářský, kdy jsou jasně nastavené autority, rodič/učitel je v pozici dominantního, jeho názory jsou přednější, děti mají malý prostor pro vlastní rozhodování a jednání. Naproti tomu stojí výchovný styl liberální, kdy je dítěti přidělována velká svoboda a nízké vedení. Jedinec se rozhoduje samostatně, na druhou stranu může vést k nízké cílevědomosti, neuznávání mravních hranic a autorit. Dnes asi nejvíce využívaným výchovným stylem je styl demokratický. Představuje jistou kombinaci předchozích dvou stylů, kdy jsou jedinci jasně dané autority a povinnosti, nicméně je mu dán prostor pro vlastní rozhodování, soběstačnost.

Jenom stálým stykem s lidmi se člověk rozvíjí rozumově, citově a mravně. Bez tohoto styku by zůstal na nízké úrovni v rámci svého rozvoje. V sociálním prostředí dochází tedy k tzv. socializaci jedince, což je proces, v němž si člověk osvojuje určitý systém

poznatků, norem a hodnot, jež mu umožňují začlenit se do určité společnosti a aktivně se účastnit společenského života. S přibývajícím věkem rostou možnosti sociálního ovlivňování psychických procesů a vlastností, a tím se rozšiřuje i prostor pro výchovu a vzdělávání. Prvním společenským prostředím pro dítě je jeho rodina (Kuric, 2001).

5.1.1 Podmínky výchovy v rodině

Rodina a rodinná výchova jsou nenahraditelné. Dítě se v rodině učí soužití s ostatními osobami, napodobuje je, přizpůsobuje se jim. Je to pro něj jakási společnost v malém měřítku, kde se cvičí soužití a zacházení s lidmi. Protože rodiče by měli být pro děti současně symbolem autority, stává se jejich postoj k rodičům postojem podobným vůči každé jiné autoritě. Hlavním základem rodičovské autority může být životní styl a práce rodičů, jejich vzdělání, ochota pomáhat dítěti, vyslechnout si ho, věnovat se mu.

Vzájemný styk a citové vazby mezi rodiči a dětmi vznikají prakticky od narození dítěte, ale předpoklady vztahů se postupně formují ještě před narozením. Niterní vztah rodičů k potomkům pak vzniká a utváří se zejména každodenní péčí, vzájemným soužitím, společnou prací a hrou (Jedlička, 2017).

Rodina to však nejsou jen rodiče. V některých rodinách jsou to sourozenci nebo prarodiče. Všichni členové spolu trvalé žijí, navzájem se ovlivňují, jeden druhému pomáhá, ale občas se spolu také střetávají, přou se. Jde o tzv. rodinnou interakci a chápeme ji jako vzájemné vztahy mezi jednotlivými členy rodiny v jejich každodenním soužití (Sobotková, 2001).

Vzájemný styk v rodině je zpravidla navazován výzvami, rozkazy a sděleními, avšak podněcuje ho také tón hlasu, gesta, výraz tváře a různé doteky. Nevlídná, zamračená tvář, přísný pohled mohou někdy vyvolat až dětský pláč. Mnoho citových reakcí nemusí být vysloveno, a přesto jsou bezpečně přeneseny – např. uspěchaný a zmatený člen rodiny může vyvolat u všech rodinných příslušníků neklid nebo nervozitu.

Podmínkou zdravého společenského a citového vývoje dítěte a dospívajícího je vhodné a láskyplné rodinné prostředí, které mu dává dostatek kvalitních a přiměřených podnětů. Jedinec si musí vytvořit k rodině citovou vazbu, mít pocit že do ní patří, pokud tomu tak není, má větší předpoklady k tomu, že z něj vzroste člověk citově

povrchní a bezohledný. Je třeba, aby rodiče měli o dítě zájem a aby se mu věnovali, protože všechny děti a dospívající nezbytně potřebují pozornost, ohleduplnost, pochopení a především lásku. Nedostává-li se jim těchto aspektů, strádají a nemohou se zdravě vyvíjet. Všechny rozpory, pokud nastanou, by se měly řešit v rámci rodiny v klidu, s porozuměním a taktem. Jenom láskyplné rodinné prostředí a skutečná mateřská péče dávají dítěti potřebný pocit jistoty. Dospělí by se měli umět ovládat, měli by mít pevné zásady, za kterými si stojí, měli by být v přítomnosti dětí klidní a vyhnout se cholerickým atakům. Častý křik, hněv a rozčílení působí velice špatně na dětský organismus, může být příčinou neuróz a jiných duševních onemocnění. Je vždycky špatné znamení, když dítě začíná ztrácet přirozenou veselost, živost, izoluje se od společnosti, vyhledává samotu (Matoušek, 1997).

Klidná pohoda rodinného prostředí bývá pro úspěšnou výchovu významnější, než dobrá hospodářská situace a finanční zajištění rodiny. Dnešní doba je taková, že rodina je většinou schopna zajistit děti ekonomicky a materiálně jako nikdy dříve. Děti netrpí hladem, chodí pěkně oblečení, vlastní mnoho moderních hraček, mobily, tablety, chytré hodinky apod. Zajistit dítě po hmotné stránce je však pouze jedna z funkcí rodiny. Jejím hlavním úkolem je rodinná výchova a výchovná péče, a právě ta v některých rodinách značně poklesla nebo je obecně na nízké úrovni. Příčin, proč tomu tak je, najdeme více, některými z nich jsou například časově a psychicky náročné zaměstnání rodičů, vysoká orientace na dokončení studií, postup v zaměstnání, případně vlastní zájmy a koníčky rodičů. Pak rodičům zbývá jen málo času pro jeho trávení s dětmi, navíc jsou po práci či jiných vlastních aktivitách unavení, a stává se, že rodina přestává mít vlastní kulturní program a nastupuje do popředí televize, reprodukováná hudba, počítačové hry, pasivní sledování videí na sociálních sítích, což jsou aktivity pro bohatství sociálních vztahů vedlejší, protože dítě je při nich v pozici konzumenta. Tyto prostředky neumožňují dialog a nemohou nahradit komunikaci s dospělými. Přitom je nesmírně důležité pro vývoj jedince získávat zkušenosti z rozhovorů s rodiči a umět pak hovořit i s ostatními lidmi.

Celkově menší zájem o děti, který se tedy dnes v některých rodinách projevuje, redukuje výchovné funkce rodiny pouze na dozor a řešení prohřešků. Všechny takové výše zmíněné změny způsobu rodinné výchovy, větší schovávavost vůči porušování morálních norem dospělými a dětmi, změněná až pokřivená sestava pořadí hodnot

dnešní mládeže, mohou vyústit až k rozvoji patologického chování, způsobit kriminalitu dětí a mládeže, vést k větším předpokladům užívání návykových látek, jako jsou cigarety, alkohol nebo dokonce drogy (Prchal, 1988).

Navíc mnoho dětí vyrůstá v neúplných rodinách, rozvod je dnes běžným řešením manželských nesrovnalostí a tento manželský rozvrat, zvláště v rodině, která před tím plnila dobře všechny funkce, velmi tvrdě poznamenává především psychický vývoj dítěte a má vliv na rozvoj jeho negativních rysů. Jak uvádí Smith, postavení dítěte v rozvrácené rodině je neutěšné, prožívá duševní otřes, ztrácí jistotu, protože otec a matka, u kterých nacházelo pocit bezpečí a porozumění, ho svým rozchodem těžce zklamali. Zpravidla silně klesá i autorita rodičů a současně bývá otřesena autorita učitelů, všech dospělých lidí, se kterými se dítě stýká. Pozornost dítěte je soustředěna na konflikty doma, škola se pak stává vedlejší záležitostí, zájem o práci upadá, klesá většinou i jeho sebevědomí. Duševní trauma se navenek projevuje různě, některé děti jsou vážné, nesdílné, zamýšlené, straní se ostatních, jiné jsou naopak drzé, hádavé, často až agresivní, se ztrátou soustředěnosti. Je to přirozený důsledek poruch mezilidských vztahů. V takovém případě je velice pozitivní, jestliže se alespoň školní prostředí, tedy především učitelé, snaží odhalit jejich trápení, povzbudit je a pomáhat jim. Trvají-li konflikty delší dobu, nebo je-li to dokonce stav trvalý, mohou se objevit u dětí neurotická onemocnění, jejichž léčba může být dlouhodobá (Smith, 2004).

Knihla „Péče o dítě po rozvodu a její úskalí“ od Tomáše Nováka se, jak napovídá název, věnuje tomu, jak dítěti tuto nepříjemnou rozvodovou etapu co nejvíce ulehčit, aby v dítěti zůstaly co nejmenší následky. Protože dítě žije v neúplné rodině, zpravidla jen s matkou (popř. otcem), zužuje se mu sociální kontakt v rodině a ani pravidelná návštěva druhého rodiče dítěti většinou nepostačuje. Po rozchodu rodičů se tato situace dá ale těžko jinak řešit. Ovšem ani v takových případech nemusí výchova příliš utrpět, jestliže oba rodiče mají čisté úmysly, nekupují si přízeň dítěte, nevyzvídají na nich, nesnižují svého bývalého partnera, nepopouzejí proti němu (Novák, 2012).

Dalším problémem při výchově jedince může být i přehnaná péče rodičů. Takové prostředí se objevuje zejména v rodinách s jedním dítětem, v rodinách, kde bylo dítě vážně nemocné, kde jiné zemřelo, popř. tam, kde rodiče dlouho čekali na početí. Rodinné prostředí s přílišnou láskou rodičů může ve výchově způsobit vážné škody.

Přespříliš pečující rodič dělá vše pro to, aby získal lásku svého potomka, a nedbá přitom na dodržování zdravých hranic, které jeho dítě potřebuje. Dítě všelijak rozmazluje, hýčkají, zahrnují ho největším pohodlím, odstraňují mu z cesty každou překážku, doslova jej „vodí za ručičku“, jsou stále s ním. Tím vším ale vlastně ochuzují jeho činnost, nedávají mu dostatek podnětů, čímž brání jeho všestrannému rozvoji a zpomalují i jeho duševní vývoj. Vychovávají si vlastně dítě nesamostatné a pasivní, které se bude v dospělosti ohlížet po rodičích, nebude si vědět s ničím rady, neodvážní se myslet a jednat po svém. Takový člověk se bude přeučovat k samostatnosti jen stěží anebo bude potřebovat celý život vedení (Sobotková, 2012).

Další nevhodné prostředí je prostředí s příliš ambiciózními rodiči. Zdravá ctižádostivost, kterou dítě vidí u rodičů, na škodu není. Naopak v něm vytváří kladné rysy, především vytrvalost, snahu a pílí při řešení svých vlastních problémů a úkolů. Ovšem přehnaná ctižádostivost a přisnost rodičů, kteří dítě soustavně přetěžují, může mít vážné následky. Tyto rodiče mívají se svými dětmi veliké plány. Touží, aby to jejich dosáhlo vynikajícího postavení, vyžadují na něm výkony, pro které nedozrálo věkem ani schopnostmi. Snaží se jeho duševní vývoj všemožně urychlit. Dítě na takové úkoly zpravidla nestačí, a tak postupně pozbývá sebedůvěry, je nejisté, nešťastné, bezbranné. Příliš náročné prostředí v něm může záhy probudit pocity méněcennosti a nedostatečnosti, kterých se pak těžko zbavuje. V krajních případech může dojít až k nervovým poruchám, či nervovému zhroucení.

Následujícím typem nesprávné výchovy je výchova lhostejná. Tento jev je k vidění zejména u rodičů, kterým na dětech nezáleží tak jak by mělo, dokonce je vnímají jako přítěž. Příčinou nezájmu o děti bývá nízká úroveň manželů, jejich rodičovská nepřipravenost, primitivní názory na výchovu, nedostatek pedagogických schopností i charakterových vlastností. Rodiče se chovají k dětem chladně, nevšímavě, odmítavě, někdy až nepřátelsky. Projevuje se to v jejich naprostém nezájmu o ně, v soustavném zanedbávání povinné péče, v nedostatku lásky k dětem a v nedostatku odpovědnosti. Tento vztah přirozeně ochuzuje citový život dítěte, vede k pocitu nejistoty a zbytečnosti. Chladný citový vztah k dětem způsobí, že se děti chovají stejně chladně ke svému okolí. V pozdějším věku pak mají značné problémy k někomu citově přilnout (Labusová, 2012).

Ve značně disfunkčních rodinách může dojít k odebrání dítěte do náhradního výchovného zařízení, především dětských domovů. Ty jim však nemohou nahradit normální rodinu, přestože je tam o ně postaráno po stránce hmotné i pedagogické. Dětem chybí individuální přístup, atmosféra vřelosti a upřímnosti. Na děti zde nepříznivě působí nedostatečná stimulace, jednotvárnost ústavního života a absence každodenní starostlivosti a péče. Citové deprivace vzniklé životem v ústavu mohou vyvolat vážné poruchy jak ve vývoji citovém, tak rozumovém (Prchal, 1988).

Nejdůležitějším a nejvlivnějším faktorem socializace je a byla rodina, která zásadně podmiňuje výchovu a vývoj dítěte. Rodinné podmínky, včetně sociálního postavení, druhu zaměstnání, hmotné úrovně, stupně vzdělání rodičů apod. mohou do značné míry předurčit životní dráhu dítěte. Na dítě působí záměrná a cílevědomá rodičovská výchova, ale i samotné rodinné ovzduší. Účinky všech těchto působení se s přibývajícím věkem kumulují a odráží se pak ve struktuře osobnosti. Děti ze zdravého sociálního prostředí mají větší naději na vlastní šťastný život a na dobré uplatnění ve společnosti (Vágnerová, 2012).

5.1.2 Podmínky výchovy ve škole

Úsilí školy směřuje vždy k tomu, aby se v každém mladém člověku úměrně jeho věku a fyzickým schopnostem postupně vytvářel a rozvíjel vztah k práci, ke vzdělání a touha po vlastní tvořivé práci.

Podmínky výchovy ve škole značně ovlivňují osobnost dítěte, formují se jednak jako motorické a učební dovednosti, a jednak se rozvíjejí i jeho představy, paměť, myšlení, řeč, city a volní vlastnosti (Vacek, 2010).

Zárodky pozitivních a negativních postojů ke škole se vytvářejí u dítěte od prvního vstupu do školy. Jedná se o mimořádně významný bod života, kdy se výrazně mění životní situace dítěte, v jeho životě dochází ke značným změnám. Život ve škole je pevně organizovaný, jednotlivé činnosti mají pravidelný a pevný řád, vyžaduje se přeměna mnoha vlastností dítěte – vytrvalost v pracovní činnosti, soustředěnost, kázeň, spoluúčast na životě třídního kolektivu, vzájemná pomoc, iniciativnost v organizovaných činnostech apod. Vliv změny životního stylu nelze podceňovat, protože jinak může být narušena duševní rovnováha dítěte. Proto je nezbytné, aby dítě

při vstupu do školy bylo tělesně, intelektově, sociálně a morálně zralé, protože jedinec tak se bude moci dobře adaptovat na všechny školní podmínky.

Hlavní příčiny, které mohou úspěšnou adaptaci dítěte na školní podmínky ztížit nebo i znemožnit jsou:

- emocionální nezralost (zásadní závislost na dospělé osobě, příliš dětinské chování),
- nedostatky v tělesném vývoji (somatické vady, obezita, nízký vzrůst),
- podprůměrný intelekt (popř. až oligofrenie, hovorově řečeno slabomyslnost),
- rané tělesné poškození cerebrální, smyslové,
- různé vážné nemoci ovlivňující tělesný, pohybový a duševní vývoj,
- neurotický vývoj způsobený špatným působením rodiny v předškolním věku,
- předčasný vstup dítěte do školy atd. (Vacek, 2013).

Všechny tyto překážky se projevují tím, že dítě požadavky školy zvládá jen slabě nebo zcela nedostatečně a v důsledku nepostačujících vnitřních předpokladů, ať už v oblasti somatické nebo psychické, si neosvojí nové formy chování v nově vzniklém sociálním prostředí během vyučování ve škole. Jedinec tak může získat již v útlém věku negativní postoj ke škole, který se v pozdějších letech jen těžko transformuje (Hartmannová, 2018).

Vztah dítěte ke škole mohou značně ovlivnit rodiče, kamarádi, dále i vlastní motivační vlastnosti jedince. Zásadně však podmínky školní výchovy ovlivňuje osobnost učitele. Mezi učiteli a žáky dochází ke každodennímu společenskému styku, k vzájemným interakcím, a právě na podkladě společné činnosti se formují vzájemné meziosobní vztahy. S vývojem osobností žáků, s jejich věkem se intenzita a kvalita těchto vztahů mění. Na počátku docházky bývají tyto vztahy převážně kladné, učitel je přirozenou autoritou. V období puberty se postoje k učitelům poněkud uvolňují, studenti k nim bývají kritičtější, emocionální vztahy k vyučujícím se vyhraňují, polarizují, přibývá však i postojů neutrálních, při kterých jsou učitelé ve větší či menší míře bráni v úvahu jako jakási nutná součást školních povinností.

Vliv pedagoga na žáky a jeho autorita závisí na jeho pedagogických a didaktických schopnostech, zkušenostech a osobních kvalitách. Dítě zpravidla dokáže ocenit zájem vyučujícího o jeho osobnost a problémy, dokáže přijímat vhodně podanou kritiku,

pokud je učitel schopen i oceňovat jeho kladné rysy. City výrazně negativní se u studenta projevují v případě, že pedagog dítě zesměšňuje či ironizuje, zvláště před svědky.

Ve škole dochází k situacím, které jsou pro jedince zátěžové a emocionálně na něj působí. Příkladem takových situací jsou zkoušky, písemky, klasifikace a hodnocení. Problematika zkoušení a hodnocení je významná a učitel by jí měl věnovat značnou pozornost, protože jde o průběžnou formu kontroly učebních činností žáka a zároveň je ukazatelem plnění výchovně vzdělávacích cílů a kvality výchovně vzdělávacího působení. Na žákově výkonu při zkoušení se podílí řada objektivních i subjektivních faktorů (tj. fyzická i psychická kondice, připravenost na zkoušku, dobrá nálada), většinou je však situace vypjatá, bývá doprovázena negativními emočními stavy, napětím, obavami, trémou a strachem. Záleží na učiteli, jak tyto situace zvládne a jaké podmínky při zkoušení vytvoří (Kraus, 2008).

Na žáka má také velký vliv způsob hodnocení. Hodnocení například jen špatnými známkami má jednoznačně negativní účinky, protože dítě je utvrzováno v přesvědčení, že jeho schopnosti jsou vzhledem k ostatním menší, vytváří se v něm komplex méněcennosti a zhoršuje se i jeho situace v rodinném prostředí. Může to vést i k celkové apatii a k negativnímu vztahu k učení a ke škole vůbec. Znamkování má tedy přímý vliv na vytváření vlastního sebehodnocení žáka a na jeho oceňování spolužáky a rodiči (Kolář, 2005).

Ideálním řešením v tomto případě by byl individuální přístup učitele, nicméně ten je velkým problémem zvláště tehdy, když je počet dětí ve třídě vysoký a jejich rozumové schopnosti jsou velice rozdílné. V takovém případě učitel vybírá úkoly střední náročnosti, které se však vůči nadaným žákům jeví jako příliš jednoduché, hravě zvládnutelné, a to někdy vyvolává pocity nadřazenosti, pracovní „neporazitelnosti“, což se může nepříznivě projevit při přestupu dítěte na jinou školu (někdy jen do jiné třídy), kde je úroveň všech dětí přibližně stejná. Někdy učitel řeší problém tak, že si skupinu rozdělí na 2 skupiny, tj. na žáky nadané a na žáky slabě průměrné či podprůměrné. Úkoly zadávané těmto skupinám i způsoby hodnocení jsou pak rozdílné. Děti řeší v obou skupinách takové úkoly, na jaké opravdu stačí, což může slabší žáky motivovat k většímu zájmu o předmět, ve skupině nadanějších žáků se tím

podporuje ctižádostivost, větší samostatnost apod. Nicméně ani toto řešení není ideální, protože hodnocení v obou skupinách je jiné, což vede k pocitům ukřivdění, nespravedlnosti. Třída se tak může separovat na „chytré“ a „hloupé“ (Pařízek, 1994).

5.1.3 Vrstevnické skupiny a jejich vliv

Vliv vrstevnických vztahů na osobnost dítěte se uplatňuje v různé míře a různým způsobem podle toho, o jakou skupinu jde, jak na ni danému jedinci záleží, jak je jí přijímán a oceňován, jaké hodnoty a cíle tato skupina sleduje apod.

Vrstevnická skupina je pro každé dítě důležitá a přitažlivá. Vrstevníci mohou nabízet i kooperaci, v rámci skupiny si přiznávají jistou fyzickou a duševní vyspělost, považují se za hotové lidi. Daleko více se mezi nimi uplatňují vztahy rovnoprávnosti, než je tomu ve vztazích dospělých a dětí. Vrstevnická skupina umožňuje svým členům do jisté míry pociťovat osobní nezávislost na dospělých lidech a zároveň bývá tolerantnější, protože respektuje i chování, které dospělí neuznávají nebo odmítají (Vágnerová, 2012).

Potřeba družít se s vrstevníky vzniká u dítěte již ve 4-5 letech a s přibývajícím věkem se neustále stupňuje. Nemají-li děti kamarády, odráží se to negativně na vývoji komunikativních schopností osobnosti. Snaha mít přátele a navazovat přátelství je pociťována jako životní nutnost, která je podporována potřebami intimního sblížení, účasti a porozumění. Společnost vrstevníků uspokojuje každého jejího člena z několika hledisek:

- a) Je informačním zdrojem, právě mezi ostatními se děti dozvídají mnoho věcí, které jim dospělí neřeknou, zatajují.
- b) Jde v ní zpravidla o společnou činnost, stejné cíle, podobné zájmy. U dítěte se tak pěstují důležité návyky jako podřízovat se kolektivní kázní a současně hájit svá práva, uvádět do vzájemného vztahu osobní zájmy se zájmy společenskými. Dítě se musí o své postavení ve skupině zasloužit a musí si ho umět udržet.
- c) Dochází v ní k uspokojování sociálních potřeb. Dítě má potřebu být přijat skupinou, mít v ní respekt, pocit skupinové příslušnosti a solidarity. Tato potřeba se rozvíjí prakticky od počátku školní docházky, v dospívání se však

stává stále naléhavější, význam přijetí nebo odmítnutí roste. Roste i potřeba uznání a chvály ze strany vrstevníků.

- d) Dochází v ní k řadě emocionálních kontaktů, uzavírají se mezi jejími členy kamarádské svazky, projevují se vzájemné sympatie a antipatie, vznikají určité citové vazby mezi jedinci, v dospívání vztahy milostné apod. (Macek, 2003).

Společnosti vrstevníků, v jejichž rámci a pod jejichž vlivem se osobnost dítěte formuje, existují ve dvou různých formách. Je samozřejmé, že složení, struktura a funkce těchto dvou forem jsou rozdílné a že i jejich vliv na dítě je jiný. První formou je kolektiv, který je organizován a přímo či nepřímo řízen dospělými. Takovým kolektivem je především školní třída, kolektiv zájmového kroužku apod. V nich dítě tráví značnou část svého času. V rámci těchto kolektivů nemusí vždy docházet k uspokojení sociálních potřeb, protože složení třídy nemusí odpovídat představám a úrovni dítěte. V takových kolektivech bývá především složitá situace jedinců opomíjených, přehlížených či odmítaných. Dítě se pak snaží vyniknout v čemkoli, včetně nevhodného upozorňování na sebe, jsou ochotni za trochu uznání s kýmkoli spolupracovat a nechají sebou lehce manipulovat. To je jev pedagogicky i psychologicky nepříznivý. Odmítaný jedinec má složitější podmínky pro vytváření i upevňování své emoční stability, jeho schopnost navazování kontaktů ve skupinách živelně vznikajících je slabá, současně může být oslabována i jeho ochota ke spolupráci s kolektivem vůbec, těžko snáší oprávněnou kritiku a výtku, je zpravidla ztíženo i pedagogické působení učitele. V organizovaném školním kolektivu se musí jedinec pohybovat několik let během školní docházky. Není proto divu, že chce-li se přehlížený jedinec seberealizovat, hledá si jinou společnost, která by ho lépe přijala. Je-li však porušena komunikativní dovednost, je těžké si získat vhodného kamaráda. A právě to směřuje k tomu, že si dítě najde uplatnění v asociálních skupinách různé nebezpečnosti (Carr-Gregg, 2010).

Druhou formou jsou živelně vznikajících skupiny a kamarádské party. Činnost těchto part závisí na jejich struktuře a stabilitě, dochází v nich, spíše než ve školním kolektivu, k uspokojování potřeby sociálního kontaktu, a to bez zásahu dospělých. V nich se zpravidla vytvářejí hlubší vztahy přátelské. V těchto partách se často setkáváme s vůdcovstvím určitého jedince, který se na toto postavení dostává svoji přirozenou autoritou a má na ostatní velký vliv.

Vliv kamarádů na dítě je značný a je přínosem, pohybuje-li se dítě mezi takovými vrstevníky, kteří se vhodně společensky baví, sní, diskutují a jejichž činnost je široká a má vysokou morální úroveň.

Nebezpečné je však to, vybere-li si dítě kamarády méně vhodné nebo i nevhodné, kteří neblaze působí na jeho další vývoj. Rodiče obvykle zakazují dítěti jakýkoli styk s takovými kamarády, a to se nejednou postaví proti nim. Kamarádi jsou mu hlavně v období dospívání často bližší než rodiče. Chce žít alespoň v něčem po svém, uplatňovat své vlastní názory, proto se vzpírá jejich rozhodnutí. Je nadšeno svými kamarády, kteří ho „berou“ a zákazy rodičů v tuto chvíli často nic nezможou. Zákaz pro jedince není důvod, který by ho přesvědčil o nevhodnosti jeho přátel.

Činnost party nemusí být zcela protispoločenská, ale může být obsahově omezená, povrchní, kvalita společně tráveného času nízká. Taková parta velice lehce přeroste právě v antisociální, která děti vede na „špatnou cestu“, přestože rodinné i školní podmínky byly u dítěte dobré. Základem činnosti těchto skupin je opilství, chuligánství, fetování, výkon trestné činnosti atd. Tato negativní činnost je nejčastěji důsledkem toho, že jsou děti ponechány bez dozoru a zájmu a nemají možnost svoji energii uplatnit jinde a jinak (Taxová, 1987).

5.1.4 Vliv internetu a sociálních sítí

Internet je nepostradatelnou součástí dnešního života. Děti jsou od útlého věku připoutány k moderním technologiím. Generace Z, kterou se rozumí děti narozené po roce 2000, je již generací, která si bez internetu neumí představit život. Na internetu se vyznají a dobře rozumí informačním komunikačním technologiím. Nicméně děti jsou přirozeně více důvěřiví a je zde velké riziko jejich zneužití. Dalším mínusem internetu a sociálních sítí je, že se jedinci cítí jistější na internetu než v reálném životě a pak stěží navazují sociální vztahy. Umí komunikovat přes chat ve virtuálním světě, ale v realitě jsou pak zamlklí, a ještě více se oddávají sociálním sítím. Z toho pak mohou pramenit psychické problémy. Takový jedinec nemá v reálném životě mnoho přátel, protože propadl životu na sociálních sítích, ale když se mu pak nedostává dostatečného obdivu na internetu, upadá do depresí (Dočekal, 2019).

Děti se na internetu často stávají zranitelnými, protože jsou naivní, důvěřiví a neuvědomují si možné následky svého chování. Přitom se samy, nevědomě, mohou stát pachateli trestného činu ve věci Výroby a jiného nakládání s dětskou pornografií § 192 trestního zákoníku. Dospělí, kteří navádějí děti a mladistvé k této činnosti, nebo je dokonce vydírají a nutí k tvorbě materiálu s intimním obsahem, mohou být trestáni podle § 193 trestního zákoníku Zneužití dítěte k výrobě pornografie a § 201 trestního zákoníku Ohrožování výchovy dítěte (Policie ČR, online).

5.2 Fyzikální prostředí

Mezi vnější podmínky, které ovlivňují vývoj jedince, patří fyzikální prostředí a působení fyzikálních vlivů.

Fyzikální prostředí, je hmotné prostředí, ve kterém člověk žije a které může měnit, všelijak upravovat a zlepšovat, ale všechno, co ho obklopuje, na něj zároveň působí, ovlivňuje ho a formuje.

Některá prostředí dávají dítěti více příležitostí se uplatnit a rozvíjet, podněcují ho k činnosti, rozvíjí více jeho vlohy, kdežto jiné jeho zdravý rozvoj naopak brzdí, působí zcela opačně. Tyto rozdíly jsou viditelné například u dětí vyrůstajících na vesnicích a samotách nebo ve velkých městech. V každém zmíněném typu obydlí je ve společnosti jiná mentalita, jiné priority, jiné možnosti.

Dokonce i bytové podmínky rodiny mohou být důležitým činitelem ve vývoji jedince. Méně vhodné či nevyhovující podmínky mají pro atmosféru rodinného prostředí značný význam. Malý byt, v němž se tísní početná rodina, může být někdy příčinou mnoha zbytečných sporů, nedorozumění nebo trvalého napětí. Ovšem ani největší byt, v němž mají děti svou vlastní místnost nebo dokonce víc místností a všechno pohodlí, nemusí být zárukou zdravých lidských vztahů a ideálního prostředí.

Nezanedbatelný vliv je i životní prostředí, zvláště v současné době, kdy se jeho stav neustále zhoršuje (Kon, 1986).

PRAKTICKÁ ČÁST

6 Kvalitativní výzkum

V praktické části je použita kvalitativní metodologie, konkrétně technika rozhovoru. Kvalitativní strategie byla zvolena proto, že umožňuje proniknout do hloubky zkoumané problematiky a její výhodou je možnost získat podrobný popis zkoumaného tématu i při nižším počtu zkoumaných jedinců (Miovský, 2006). Je to ideální varianta, jak opravdu rozkrýt realitu v jednotlivých rodinách. Cílem kvalitativního šetření je odpovědět na primární výzkumnou otázku: „Jaký je vliv vnímání výchovy na budoucí (současné) vztahy mezi rodiči a jejich dětmi?“ rozkrýt prožívání sociální reality, v tomto případě analyzovat pohled dnes již dospělých jedinců na výchovu ze strany svých rodičů (vychovatelů). Součástí výzkumu jsou ještě dvě dílčí otázky, které mají sumarizovat závěry k diskuzi (viz další text).

V rámci provedeného kvalitativního výzkumného šetření je využita ke sběru dat metoda polostrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor stojí mezi strukturovaným a nestrukturovaným typem rozhovoru. Tato metoda umožňuje přizpůsobení otázek v průběhu rozhovoru, výzkumník si vytváří určité schéma, které postihuje výzkumné otázky. Jejich pořadí je možné v průběhu interview měnit. Výhodou je také možnost pokládat doplňující otázky (Švaříček, 2014).

6.1 Individuální rozhovory

Jsou provedeny polostrukturované rozhovory s rodiči a s jejich dnes již dospělými dětmi (podoba rozhovoru pro rodiče je uvedena v příloze č. 1, pro jejich potomky v příloze č. 2). Rozhovory měly být prováděny v osobním kontaktu, ale vzhledem k přetrvávajícím vládním protikoronavirovým opatřením bylo přistoupeno k rozhovorům skrze platformy Google Meet a Skype. Výzkumný vzorek zahrnuje 8 osob. Základním souborem se rozumí rodina, výběrovým souborem jsou ve stejném poměru rodiče a děti. Konkrétní zastoupení je $x=4$, přičemž „ x “ představuje rodiče a $y=4$, kdy „ y “ představuje jejich potomky, kteří jsou ve věku 20-25 let. Při výběru respondentů byla použita metoda účelového vzorkování, kdy předpokladem bylo, aby tito potomci zároveň ještě nebyli sami rodiči, neboť by se jejich pohled na výchovu

mohl lišit. Rozhovory proběhly ve čtyřech různých rodinách, přičemž byly zahrnuty všechny rodinné kombinace. První rozhovor tedy probíhal s matkou a dcerou, druhý s matkou a synem, třetí s otcem a dcerou a poslední s otcem a synem. Odpovědi jsou tazatelkou zapisovány a následně kvalitativně zpracovány. Navíc byl uskutečněn rozhovor s dvojčaty – obě ženy 25 let, dvojčata vyrůstala ve stejném rodinném prostředí, a tudíž se u této dvojice zaměřil výzkum především na to, zda obě ženy vnímaly výchovu a vztahy v rodině totožně, případně v jakých oblastech je jejich pohled rozdílný.

Rozhovory se skládají z šesti demografických, úvodních otázek a dvanácti výzkumných otázek. Je stanovena jedna primární výzkumná otázka, která má sumarizovat výsledky rozhovorů a dvě dílčí otázky, které mají sumarizovat závěry k diskuzi.

Primární výzkumná otázka (PVO):

Jaký je vliv vnímání výchovy na budoucí (současné) vztahy mezi rodiči a jejich dětmi?

Dílčí výzkumné otázky (DVO):

DVO 1: Jak vnímají potomci výchovu s odstupem času (v dospělosti)?

DVO 2: Jak hodnotí rodiče výchovu svých potomků?

6.2 Zhodnocení výsledků individuálních rozhovorů

Analýza shromážděných dat je vyhodnocována metodou komparace. Jsou porovnány odpovědi rodičů a jejich dnes již dospělých dětí. Ze získaných informací jsou vytvořeny závěry, jestli se jejich pohledy na výchovu a prostředí, ve kterém vyrůstaly, shodují či rozcházejí a hodnotí, nakolik jsou tím jejich současné vztahy ovlivněny. V rámci analýzy dat byla využita metoda otevřeného kódování. Vytvořené kódy jsou rozebrány, seskupovány a konceptualizovány podle podobnosti nebo jiné vnitřní souvislosti (Švaříček, 2014).

V úvodu rozhovorů byli respondenti dotázáni na demografické údaje. Ty zjišťují dosažené vzdělání rodičů, kde bylo dítě vychováváno, s kým žilo v domácnosti, kolik bylo rodičům let, když se jim děti narodily a zdali vychovávali jedináčky, nebo více potomků. Otázky byly vybrány s ohledem na to, jak tyto demografické znaky ovlivňují

výchovu jedince. Jak uvádí Havlík (2007), trendy hodnotové orientace v naší společnosti se mění v jednotlivých letech. V 90. letech bylo trendem mít děti v mladším věku než v současnosti. Od 70. let roste trend výchovy dětí v neúplných rodinách a snižuje se i počet dětí v domácnosti. Zároveň zmiňuje význam ekonomické role rodiny. Ekonomické zdroje ovlivňují povahu a množství prostředků, kterými lze působit na dítě, školu, jak zajistit dítěti lepší osobnostní rozvoj apod. Čáp (2007) dále popisuje rozdíly ve výchově dle věku rodičů, či jejich vzdělání, což jsou aspekty, které významně ovlivňují představy a očekávání rodiny o budoucím sociálním statusu dítěte.

6.2.1 Demografické údaje respondentů

Rozhovor matka (respondent x1) – dcera (respondent y1)

Rozhovoru se zúčastnila matka 46 let a dcera 23 let. Rodiče mají oba vysokoškolské vzdělání. Rodiče měli pouze dceru, kterou vychovávali v panelovém domě v Praze. Ve společné domácnosti žili matka, otec a dcera. Věk rodičů při narození dcery byl: matka 23 let a otec 31 let.

Rozhovor matka (respondent x2) – syn (respondent y2)

Rozhovoru se zúčastnila matka 49 let a syn 21 let. Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání. Rodiče měli dvě děti, které vychovávali v bytovém domě v Praze. Ve společné domácnosti žili matka, otec, syn a dcera. Věk matky i otce při narození syna byl 28 let a u dcery 32 let.

Rozhovor otec (respondent x3) – dcera (respondent y3)

Rozhovoru se zúčastnil otec 65 let a dcera 24 let. Matka má vysokoškolské vzdělání, otec středoškolské s maturitou. Rodiče měli společně dvě děti, které vychovávali v panelovém domě v Praze. Otec měl navíc syna z předchozího manželství, kterého si bral 1x za 14 dní na víkend. Ve společné domácnosti žili matka, otec a dvě dcery. Otec měl první dítě ve 22 letech, následně pak dcery ve věku 37 a 39 letech. Matka měla dcery ve věku 28 let a 30 let.

Rozhovor otec (respondent x4) – syn (respondent y4)

Rozhovoru se zúčastnil otec 53 let a syn 20 let. Oba rodiče mají středoškolské vzdělání s maturitou. Otcí bylo při narození syna 33 let a matce 29 (u matky se jednalo už

o druhé dítě, z předchozího vztahu měla v 19 letech dceru). Nejprve žili společně v panelovém domě v Praze, poté se rodiče rozvedli a syn zůstal v péči otce. Ten se znovu oženil a přestěhovali se do rodinného domu v Sázavě. S novou ženou se jim narodil další syn. Poté se otec znovu rozvedl a nyní žijí otec se synem v bytě v Praze. Jak z předchozího textu vyplývá, syn, který se zúčastnil rozhovoru, byl vzhledem k rozvodu rodičů vychováván v různém prostředí.

Rozhovor s respondenty – dvojčaty

Rozhovoru se zúčastnila dvojčata – dvě ženy ve věku 25 let. Jejich matka má vysokoškolské vzdělání, otec středoškolské s maturitou. Rodina žila ve společné domácnosti v bytě v Příbrami. Při narození dvojčat bylo matce 26 let a otci 30 let.

6.2.2 Komparace a interpretace jednotlivých otázek rozhovoru

První otázka rozhovorů zjišťuje, jestli v domácnosti docházelo k častým rozporům mezi rodiči a dětmi, a pokud ano, v čem spočívaly. Právě v této otázce docházelo vůbec k největším rozdílům mezi odpověďmi potomků a jejich rodičů. Všichni čtyři rodiče, se kterými probíhal rozhovor, shodně odpovídali, že v podstatě nedocházelo. Při rozšiřujících otázkách rodiče dodávali, že se snažili s dětmi domluvit, komunikovat či že si zkrátka žádné zásadní, časté rozpory nevybavují. Naopak všichni potomci nějaký rozpor uvedli. Například respondent y1 uvádí: „Ve výsledku jsme se vždycky na všem domluvili, dohadovali jsme se spíš kvůli škole, že jsem se nechtěla učit.“ Respondent y2 odpověděl: „Jo, nějaké se našly. Třeba příchody pozdě domu při chození ven s kamarády. Ponocování a hraní her na počítači.“ Respondent y3 odpověděl: „Občas, nejvíce ohledně úklidu a pomoci v domácnosti“. Poslední respondent uvedl: „Pokaždé v něčem jiném, co si táta najde.“

Druhá otázka navazuje obsahově na první, byla zaměřená na uvedení konkrétních výchovných problémů, které se v rodině opakovaně řešily. Na rozdíl od první otázky, kde se rodiče zdráhali s odpověďmi, určitý výchovný problém uváděli všichni. Zajímavým zjištěním navíc bylo, že se odpovědi dětí a rodičů shodovaly, což svědčí o tom, že si děti byly svých výchovných problémů vědomy. Potomkům byla položena ještě doplňující otázka na to, jak tyto problémy a jejich řešení ze strany rodičů hodnotí

s odstupem času. Z velké části dávají rodičům za pravdu, z čehož plyne, že si uvědomují fakt, že to s nimi rodiče mysleli v dobrém.

Ve třetí otázce bylo zjišťováno, zda bylo dítě vychováno v klidném a pohodovém prostředí. Rodiny 1-3 se shodovaly, že tomu tak bylo, u rodin 1 a 2 se navíc potomci rozpovídali o hezkém a harmonickém vztahu mezi rodiči, který jim je dobrým vzorem pro jejich vlastní partnerské soužití. U rodiny 4 se jak otec, tak syn shodovali v tom, že prostředí pro výchovu nebylo ideální a pohodové z důvodu nestability otcových partnerských vztahů a změn způsobených častým stěhováním.

Otázky v pořadí 4 až 6 měly za úkol rozkrýt výchovné poměry v rodině. Ve čtvrté bylo zjišťováno, kdo z rodičů měl silnější výchovný vliv. Opět se odpovědi dvojic dětí a jejich rodičů shodovaly, u rodin 1 a 4 působili na výchovu oba rodiče stejně, u rodin 2 a 3 převažoval vliv matky, což bylo zdůvodněno tím, že otec byl živitel rodiny, a proto s dětmi nemohl trávit tolik času jako matka.

V páté otázce byly respondentům popsány 3 výchovné styly – konkrétně autoritativní, liberální a demokratický, přičemž všichni měli určit, který z nabízených stylů byl v jejich rodině uplatňován při výchově v největší míře. Respondenti x1-x3 a y1-y3 se shodli na demokratickém stylu. Výsledku se vymykala dvojice 4, kdy respondent x4, uvedl autoritativní styl výchovy z jeho strany a demokratický styl výchovy ze strany matky. Zmiňoval, že matka se chová k synovi velmi tolerantně, protože se mu chce po rozvodu co nejvíce zavděčit, neboť těžko snáší fakt, že se syn rozhodl žít v jeho péči. Jejich potomek, respondent y4 uvádí souhlasně s otcem autoritativní styl výchovy ze strany otce, nicméně ze strany matky hodnotí styl výchovy jako liberální.

Otázka šest zjišťovala, jestli dělali rodiče rozhodnutí za děti, nebo jestli jim nechávali prostor k vyjádření jejich názorů a vlastnímu rozhodování. Touto otázkou se zároveň dají potvrdit nebo naopak vyvrátit odpovědi v otázce č. 5. V rodinách 1 a 3 docházelo k diskuzím s dětmi a rozhodnutí byla přijímána společně se souhlasem dětí. To odpovídá demokratickému stylu výchovy. V druhé rodině respondent x2 odpověděl následovně: „Určitě jsme nechávali dětem prostor se vyjádřit, avšak na mnoho věcí jsme nedostali ani odpověď a slovo „nevím“ bylo na denním pořádku. Na druhou stranu, když jim na něčem opravdu záleželo, dokázaly si svůj názor prosadit.“ Respondent y2 odpověděl: „Názor si vyslechli, ale brali na něj ohled v menší míře.“

Byl zde automatický předpoklad, že z velké míry z dané věci nemám rozum, respektive dostatečně kvalifikovaný názor vycházející ze zkušeností. Takže pak už jsem je nechal, ať si to rozhodnou sami, stejně bylo ve výsledku po jejich“. Což odpovídá více autoritativnímu stylu výchovy. Na doplňující otázku, jestli by si potomek přál, aby mu rodiče při rozhodování více naslouchali, potomek odpověděl, že určitě ano, protože si je vědom toho, že ztratil jistou samostatnost, kterou získává až v posledních letech, kdy se od rodičů odstěhoval.

Otázky 7-9 zjišťují, kolik času rodiče dětem věnovali, jestli byl společně strávený čas kvalitní, nakolik rodiče dětem naslouchali a opravdu je vnímali. Otázka 7 se zaměřovala na společné aktivity v domácnosti. Odpovědi respondentů se dosti shodují, v rodinách spolu jezdili na dovolené, výlety, hráli hry, sportovali, četli. Jen respondent y4 odpověděl, že si společné aktivity s rodinnou už ani nepamatuje. Na otázku, jestli by byl rád, kdyby s rodinnou podnikali více aktivit, odpověděl, že u nich v rodině byla situace velice složitá. V otázce osm byli respondenti dotazováni na komunikaci v domácnosti. Na otázku, jestli uměli rodiče svým dětem naslouchat, všichni rodiče odpověděli, že ano a dodávali, že tu pro potomky byli vždy, když potřebovali něco sdílet. Nicméně potomci to už tak pozitivně neviděli. Z rozhovorů vyplynulo, že v první dotazované rodině docházelo opravdu ke skvělé komunikaci, která trvá dodnes. Ve zbylých rodinách ale bylo od potomků cítit, že by uvítali více pozornosti, hlubší naslouchání. Často v rodině byly diskutovány jen školní výsledky, ale na běžné denní prožitky se rodiče neptali a nevybudovali v dítěti potřebu svěřovat se, což se odráží na jejich vztazích dnes. V deváté otázce byl položen dotaz na to, komu se potomek svěří dnes, v dospělosti, jako prvním, pokud se ocitne ve stresu či psychické nepohodě. Odpovědi rodičů i potomků se shodovaly. Pouze v první rodině by dcera šla primárně za rodiči, ve zbylých rodinách by se potomci svěřovali svým přátelům. Na druhou stranu při doplňující otázce pro potomky, jestli se domnívají, že pokud by nebyl žádný blízký přítel po ruce, obrátili by se přece jen na rodiče, odpověděli potomci y2 a y3 že určitě ano, jen potomek y4 odpověděl, že by si s tím v takovém případě raději poradil sám.

Následující tabulka 2 vyhodnocuje otázku, jestli si rodiče pamatují jméno nejlepšího přítele z dětství dotazovaného potomka. Otázka má za úkol rozkrýt hlubší zájem rodičů o dítě. Vzhledem k tomu, že respondenti z řad potomků jsou všichni mladí

dospělí, období dětství a dospívání ještě není natolik vzdálené, aby si vnímavý rodič nepamatoval, s kým jejich potomek udržoval přátelství.

Tabulka 2: Odpovědi k otázce č. 10

Víte, jak se jmenoval/a nejlepší kamarád/ka Vašeho dítěte? Pokud ano, uveďte jméno.	Odpověď	Rodiče	Potomci
	Rodina 1	Pěťa, Týnka, Natálka	Kristýna, Petra, Anet, Naty
	Rodina 2	Milan	Milan
	Rodina 3	Karolína a Ellen	Ellen
	Rodina 4	Nevím, asi Lukáš	Aneta

Zdroj: rozhovory, vlastní zpracování

V tabulce 2 jsou zeleně zvýrazněné shodující se odpovědi rodičů a potomků, červeně pak kde se odpovědi rozcházejí. Jen v rodině 4 rodič s potomkem neuvedli stejné jméno.

Poslední dvě otázky hodnotí vztah rodičů s dětmi v současnosti. Účelem je rozkrýt, do jaké míry výchova ovlivnila jejich poměry v rodině. V jedenácté otázce, kde mají rodiče a potomci evaluovat vzájemné vztahy, se všichni dotazovaní ve výsledku shodovali na tom, že společné vztahy mají kladné a vídají se několikrát do týdne. Potomci vnímají, že s věkem nacházejí více pochopení pro rodiče a jejich vztahy se vylepšují. Rodiče již berou své potomky za sobě rovné a na základě toho k nim přistupují.

Při výzkumu byli všichni respondenti poučeni o tom, aby své zážitky z rozhovorů nesdíleli s ostatními rodinnými členy a tím nenarušili validitu výzkumu. Rozhovor byl také veden s dvojčaty, kdy nebyli osloveni do výzkumu jejich rodiče, ale právě pouze dvojčata – sestry. Odpovědi dvojčat na všechny otázky byly ve své podstatě totožné. To vypovídá o tom, že obě sestry, vychovávány v absolutně totožných podmínkách, vnímají výchovu bez rozdílně. Sestry se shodují, že k rozporům v domácnosti docházelo především mezi nimi – dvojčaty, nicméně rodiče v některých případech museli zasáhnout a umírnit je. I přesto se sestry v desáté otázce uvedly vzájemně jako nejlepší kamarádky jak v dětství, tak dnes. Vyzařovalo z nich silné pouto. Rodiče sestry vychovávali demokratickým stylem, na výchovu působili matka i otec ve stejné míře a potomci se cítili být vychováni v klidném prostředí. Všechna zásadní rozhodnutí rodiče s dětmi podrobně probrali, ale konečná rozhodnutí nechali na

potomkovi. Jako rodina prováděli nespočet společných aktivit. O běžných prožitcích jim dokázali naslouchat jak matka s otcem, ale také prarodiče. Jak obě sestry uvádějí, vybudovalo to v nich silné rodinné pouto. Pokud se jedna ze sester ocitne ve stresové situaci, obrátí se na některého člena rodiny. V rodině panuje silná důvěra a podpora mezi všemi členy. Rodinné vztahy dnes sestry hodnotí velice pozitivně, nicméně obě zmínily, že s rostoucím věkem roste i uznání k rodičům. Sestry se s rodiči vídají několikrát do týdne a do budoucna chtějí žít poblíž, aby se jejich vztah i nadále prohluboval a aby i budoucí potomci dvojčat měli stejné rodinné zázemí, včetně prarodičů, jako měly sestry.

Na základě analýzy rozhovorů vzniklo 5 výzkumných okruhů, tzv. kategorií:

- 1) **Vnímaní rozporů a výchovných problémů**
- 2) **Uplatňovaný přístup k dětem a jejich výchově**
- 3) **Čas věnovaný dětem**
- 4) **Umění naslouchat dětem**
- 5) **Funkčnost rodinných vztahů**

Jednotlivé kategorie sumarizují výsledky rozhovorů. Metodou otevřeného kódování jsou ke každé kategorii přiřazené klíčové věty, tzv. kódy, které je možné vidět v tabulce 3. Cílem kódování je deskripce získaných dat.

Tabulka 3: Kategorie a kódy

Kategorie		Vnímaní rozporů a výchovných problémů	
		Rodiče	Potomci
Kódy	Rodina 1	Dcera se nechtěla učit.	Dohadovali jsme se spíš kvůli škole.
	Rodina 2	Závislost na počítačových hrách.	Ponocování a hraní her na počítači.
	Rodina 3	Děti si nechtěly uklidit pokoj.	Neshody ohledně úklidu a pomoci v domácnosti.
	Rodina 4	Syn se těžko vyrovnával s rozvodem.	Dle otce jsem líný a bordelář.
Kategorie		Uplatňovaný přístup k dětem a jejich výchově	
		Rodiče	Potomci
Kódy	Rodina 1	Na všem jsme se vždy domluvili rozumně.	Vždycky jsme si o všem otevřeně promluvili.
	Rodina 2	Děti si dokázaly svůj názor prosadit.	Rodiče měli automatický předpoklad, že z velké míry z dané věci nemám rozum.

	Rodina 3	Všechny děti si přišly pro radu, když potřebovaly.	Rodiče mi pouze ke každé možnosti říkali svůj názor.
	Rodina 4	Konečné rozhodnutí jsme dělali my, rodiče.	Rodiče nezajímal můj názor a teď nezajímá jejich názor mě.
Kategorie		Čas věnovaný dětem	
		Rodiče	Potomci
Kódy	Rodina 1	Sportování – brusle, běh, kolo, také malování, čtení...	Sporty – brusle, kolo, malování, poslouchání hudby, společné koncerty apod.
	Rodina 2	S dětma jsme chodili na hřiště, jezdili na dovolené, výlety, hráli hry a občasně jsme zašli do restaurace. Víkendy jsme trávili u mých či manžela rodičů (babičky a dědečka).	Chození na hřiště. 1. ročně dovolená u moře a v zimě na horách.
	Rodina 3	Hlavně výlety. Jezdili jsme na kolo nebo jsme chodili na hrady a zámky.	S rodiči jsme jezdili na výlety, dovolené, hráli večerní hry, koukali na televizi.
	Rodina 4	S dětmi jsme jezdili na výlety, kolo, ryby, stavěli stavebnice, dělali domácí práce.	Společné aktivity s rodinnou už si ani nepamatuju.
Kategorie		Umění naslouchat dětem	
		Rodiče	Potomci
Kódy	Rodina 1	Mluvíme spolu do dneška téměř denně a vzájemně se svěřujeme.	Povídáme si do dneška, o všem se s rodiči radím a vše s nimi probírám.
	Rodina 2	Byl zde zájem se něco od dětí dovědět, ale komunikace vážla.	Rodiče se moc nevyptávali, protože jsem nebyl moc výřečný.
	Rodina 3	Já se zeptal, jak bylo ve škole nebo na kroužku.	Většinou se s rodiči řešila jen škola.
	Rodina 4	To nevím, jak se jmenoval synův nejlepší kamarád.	Táta mi nikdy moc nenaslouchal a nejsem zvyklý se mu něco svěřovat.
Kategorie		Funkčnost rodinných vztahů	
		Rodiče	Potomci
Kódy	Rodina 1	Máme velice pozitivní vztah, rozumíme si.	Lepší rodiče bych neměla.
		Dcera se mně i manželovi svěřuje hodně a věřím, že ráda, má v nás plnou oporu.	Když se něco děje, můžu se svěřit oběma rodičům.

	Rodina 2	S dětmi máme skvělý vztah, partnerský, bez problémů či křivd.	Mám s rodiči velmi dobrý vztah. S věkem se zlepšuje, nemáme žádné problémy, vždy si vyjdeme vstříc.
		V mladším věku se mi děti vždycky svěřovaly.	Matce se svěřuju, ale taky záleží, o jaký charakter problému se jedná.
	Rodina 3	Normálně se bavíme o všem.	S rodiči mám nadprůměrně skvělý vztah.
	Rodina 4	Syn se mi nesvěří.	S tátou to občas drhne.

Zdroj: rozhovory, vlastní zpracování

Kategorie se navzájem doplňují a po vytvořeném kódování a interpretaci výsledků rozhovorů lze odpovědět na stanovené výzkumné otázky.

Primární výzkumná otázka (PVO):

PVO: Jaký je vliv vnímání výchovy na budoucí (současné) vztahy mezi rodiči a dětmi?

Odpověď vycházející z rozhovorů: Budoucí vztahy v rodině jsou částečně ovlivňovány výchovou, výrazným prvkem jsou ale také poměry, ve kterých jedinec vyrůstal. Zároveň lze poukázat i na krevní pouto, které rodinu spojuje. Charakter budoucího emočního vztahu mezi rodičem a dítětem se odvozuje ze vzájemného působení mezi dětmi a rodiči. Záleží jednak na tom, jaké prostředky a postupy se v rodině využívají a zároveň záleží také na dítěti a na jeho chování, kterým do jisté míry ovlivňuje jednání svých rodičů. I v rodinách, kde ne všechno probíhalo ideálně, potomci se svými rodiči udržují pravidelný kontakt.

Dílčí výzkumné otázky (DVO):

DVO 1: Jak vnímají potomci svou výchovu s odstupem času (v dospělosti)?

S odstupem času potomci připouští, že neshody a konflikty s rodiči pramenily z jejich lásky k nim a strachu o ně. Některé křivdy z dětství a dospívání dnes již neberou tak „vážně“, jsou si vědomi toho, že činy rodičů byly vedeny v souladu se snahou o nasměrování jejich životní cesty správným směrem. Rodičů si většina váží a uznávají je. Uvědomují si, že základem všech dobrých vztahů je respekt a důvěra. Z odpovědí na tuto dílčí otázku vyplynul i fakt, že vnímání rodičovské výchovy se mění s věkem a vyspělostí dítěte.

DVO 2: Jak hodnotí rodiče výchovu svých potomků?

Rodiče se ve výchově snažili dát svým potomkům maximum dle jejich nejlepších schopností a dovedností. Rozpory a konflikty, k nimž mezi nimi docházelo, nevnímají zdaleka tak negativně, jako jejich děti. Rodiče ve zkoumaném vzorku se snažili dětem věnovat dostatečně, případně podle svých časových možností a rodinných podmínek. Vliv na výchovu mají samozřejmě i rysy osobnosti rodiče. Někteří lidé mají ve své přirozenosti naslouchat druhým, jsou schopni větší míry empatie, což se pak kladně odráží ve výchově dítěte. Rodiče dále připouštěli, jak pro ně někdy bylo složité hledat správnou míru vyváženosti mezi volností a pevným nastavením hranic. Žádný z rodičů neuváděl, že by se ve výchově dopouštěl zásadních chyb či selhání. Všichni se shodně vyjadřovali v tom smyslu, že jejich snahou bylo vychovat ze svého potomka slušného a schopného člověka.

Poznatky, které vyplynuly z výzkumného šetření, jsou limitovány a poznamenány počtem zúčastněných respondentů. Ačkoliv výzkumný soubor tvořilo ve výsledku deset lidí a odpovědi se již opakovaly, získané poznatky jsou platné pouze pro vzorek, na kterém byla data získána a nelze je zevšeobecňovat na celou populaci, což vzhledem k volbě kvalitativního výzkumu ani nebylo cílem této práce.

7 Výsledky a diskuze

Z šetření zkoumající výchovu v několika rodinách vyplynulo, že přestože rodiče často nevnímají některé události jako rozpory, jejich potomci jsou na tyto podněty mnohem senzitivnější. Jinak řečeno to, co potomek již pokládá za rozpor, rodič pokládá za pouhé sdílení názorů a pohledů. Dalším poznatkem získaným rozhovory je, že diametrálně rozdílný styl výchovy mezi rodiči může narušovat rodinné vztahy. Když je jeden z rodičů příliš liberální, zůstává pak na druhém rodiči role pevné ruky, což potomek vnímá negativně. Je téměř nemožné, aby se v rodině prosazoval pouze jeden způsob výchovy. Většinou se výchova každého z rodičů nepatrně liší. Na výchově by se proto měli rodiče společně dohodnout.

V rodinách, kde vládá klid a harmonie, potomci zpětně oceňují výchovu svých rodičů kladně a s odstupem času nevnímají neshody, ke kterým v domácnosti s rodiči docházelo, jako zásadní a nehodnotí je příliš negativně. Naopak v nestabilní rodině, kde docházelo k častým změnám partnerů rodičů, se potomek chce vyvarovat chybám svých rodičů a ve výchově svých budoucích dětí nastavit stabilní model pro výchovu.

Z rozhovoru u jedné z rodin vyplynulo, že pokud dítěti není nasloucháno v rozhodovacím procesu, může dojít k jeho rezignaci a laxnímu přístupu. Jedinec má pocit, že jeho názor je bezcenný a může ztrácet schopnost vytvářet vlastní rozhodnutí a nést za ně odpovědnost. To se pak v pozdějším věku jen stěží přetváří.

V rodině, kde komunikace mezi rodiči a potomky vázla, nebyla vybudována potřeba svěřovat se. U takového dítěte bohužel nedochází ke kladnému emočnímu prospívání. To může vést ke složitějšímu navazování intimních a hlubokých vztahů s druhými jedinci, neboť jedinec je zvyklý žít po svém, své problémy si vyřešit sám, uzavírat se a může se dostat do samoty až duševní prázdnoty.

Rodiče chtějí dát svým potomkům tu nejlepší péči. Je nutné najít správnou míru v několika aspektech. Dítěti je třeba poskytnout určitou volnost, aby se naučilo vlastním úsudkům a nést odpovědnost za své činy. Zároveň je ale třeba vymezit hranice, určit pravidla a povinnosti, u nich trvat na jejich důsledné dodržování, aby potomek neztratil respekt vůči autoritám, nezlenivěl a neztrácel cílevědomost.

Charakter budoucího emočního vztahu mezi rodičem a dítětem se odvozuje ze vzájemného působení mezi dětmi a rodiči. Je nutné potomky podporovat a zbytečně je nesrážet, vybudovat v nich zdravé sebevědomí, naslouchat jim, a to i v běžných záležitostech. V rodinách, kde panuje mezi členy shoda, pohodová nálada, otevřenost a upřímnost, jsou vidět vřelé vztahy i v budoucnu.

ZÁVĚR

Závěrečná práce se zabývala vlivem sociálního prostředí na vývoj jedince. V teoretické části došlo k popisu vývoje jedince, s hlubším zaměřením na vnější podmínky vývoje, do kterých spadá výchova jedince v rodině, na což dále navazuje praktická část práce. Na vývoj jedince působí celá řada faktorů. Nejen rodiče ovlivňují vývoj svého dítěte, ale i děti mají vliv na životní cesty svých rodičů a prarodičů. Proto je dané téma aktuální ve všech věkových kategoriích.

V praktické části byl proveden kvalitativní výzkum formou polostrukturovaných rozhovorů, které si kladly za cíl analyzovat výchovu ve zkoumaných rodinách a rozkrýt kvalitu rodinných vztahů. Vyhodnocení rozhovorů bylo provedeno komparací odpovědí od potomků a jejich vychovatelů a zároveň otevřeným kódováním. Vyhodnocením rozhovorů došlo k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku, která zkoumala vliv vnímání výchovy na budoucí vztahy a poměry v rodině. Ve zkoumaném vzorku si potomci uvědomují, že rodiče jejich výchovu vedli dle svého nejlepšího uvážení, s cílem vychovat z nich slušného a schopného jedince. I přes některé neshody, ke kterým v rodinách docházelo, byla zjištěna snaha obou stran mít kladné vztahy a s odstupem času nevnímají proběhlé konflikty jako příliš zásadní.

Práce může sloužit jako podklad pro další zkoumání, neboť téma je a bude aktuální. Navazující práce by se mohla zaměřit na zkoumání problematiky z kvantitativního hlediska na vzorku širší veřejnosti. V rámci šetření je možné vytvořit dotazník, který by z velké části kopíroval otázky z rozhovorů v této práci, ale na rozdíl od této práce, kdy bylo cílem zpovídané osoby co nejvíce rozpovídat k tématu, by byly otázky vytvořeny uzavřeně. Doporučená velikost výběrového souboru závisí na finančních, časových a kapacitních možnostech výzkumníka.

Čtenáři práce mohou být jak učitelé, rodiče tak i potomci. Práce přináší vhled do výchovy z různých pohledů. Pro učitele by mohla být vhodným vodítkem, aby případně zachytily rodinnou nepohodu v některé z rodin svých žáků a mohli jim podat pomocnou ruku. Rodičům a budoucím rodičům zase předkládá pohled na výchovu ze strany potomků, zdůrazňuje především důležitost času a péče, která by měla být dětem věnována. Čtenáři by po přečtení práce měli chápat, jaký vliv má na jedince špatně pojatá výchova a zároveň se dozvědí, na co při výchově klást důraz.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

MONOTEMATICKÉ PUBLIKACE

CARR-GREGG, Michael, SHALE Erin. *Puberťáci a adolescenti: průvodce výchovou dospívajících*. Praha: Portál, 2010. 197 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-662-9.

ČÁP, Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 655 s. ISBN 978-80-7367-273-7.

DOČEKAL, Daniel, Jan MÜLLER, Anastázie HARRIS a Luboš HEGER. *Dítě v síti: manuál pro rodiče a učitele, kteří chtějí rozumět digitálnímu světu mladé generace*. Praha: Mladá fronta, 2019. 208 s. ISBN 978-80-204-5145-3.

DRAPELA, Victor J. *Přehled teorií osobnosti*. 5. vyd. Přeložil Karel BALCAR. Praha: Portál, 2008. 175 s. ISBN 978-80-7367-505-9.

HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 174 s. ISBN 978-80-7367-327-7.

JEDLIČKA, Richard. *Psychický vývoj dítěte a výchova: jak porozumět socializačním obtížím*. Praha: Grada, 2017. 280 s. ISBN 978-80-271-0096-5.

KOLÁŘ, Zdeněk a Renata ŠIKULOVÁ. *Hodnocení žáků*. Praha: Grada, 2005. 160 s. ISBN 80-247-0885-x.

KON, Igor Semenovič. *Kapitoly z psychologie dospívání*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 181 s. ISBN 14-233-86.

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 216 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KURIC, Jozef. *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2001. 179 s. ISBN 80-214-1844-3.

LAGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.

MACEK, Petr. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha: Portál, 2003, 141 s. ISBN: 978-80-262-0321-6.

- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 167 s. ISBN 80-86429-19-9.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.
- NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9.
- PAŘÍZEK, Vlastimil. *Obecná pedagogika*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1994. 71 s. ISBN 80-7066-339-1.
- PRCHAL, Josef. *Vychováváme děti*. 2. upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 191 s. ISBN 14-520-88.
- PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. 320 s. ISBN 978-80-247-4748-4.
- ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Praha: Grada, 2010. 212 s. ISBN 978-80-247-3133-9.
- SMITH, Heather. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-906-2.
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012. 219 s. ISBN 978-80-262-0217-2.
- ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. 377 s. ISBN 978-80-262-0644-6.
- TAXOVÁ, Jiřina. *Pedagogicko – psychologické zvláštnosti dospívání*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 276 s. ISBN 14-426-87.
- VACEK, Pavel. *Morální vývoj v psychologických a pedagogických souvislostech*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. 121 s. ISBN 978-80-7435-051-1.
- VACEK, Pavel. *Psychologie morálky a výchova charakteru žáků*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 258 s. ISBN 978-80-7435-257-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. 536 s. ISBN 978-80-246-2153-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Základy psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2004. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

HARTMANNOVÁ, Tereza. *Negativní postoj dítěte ke škole a jak jej změnit*. Psychologickeclanky.cz [online]. [cit. 2020-10-14]. Dostupné z: <https://psychologickeclanky.cz/clanek/negativni-postoj-ditete-ke-skole-a-jak-jej-zmenit>

Policie ČR. *Zneužívání dětí na internetu*, Policie.cz. [online]. [cit. 2020-09-25]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/zneuzivani-deti-na-internetu.aspx>

LABUSOVÁ, Eva. *O nevhodných přístupech v rodičovské výchově, psychickém násilí a jeho vlivu na vývoj dítěte*, Šance Dětem [online]. [cit. 2020-10-25]. Dostupné z: <https://www.sancedetem.cz/o-nevhodnych-pristupech-v-rodicovske-vychove-psychickem-nasili-jeho-vlivu-na-vyvoj-ditete>

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Periodizace vývoje jedince dle Freuda	11
Tabulka 2: Odpovědi k otázce č. 10	32
Tabulka 3: Kategorie a kódy	33

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Set otázek pro rodiče

Začátek rozhovoru – úvodní fáze:

Dobrý den,

děkuji Vám za účast v rozhovoru. Všechny shromážděné údaje jsou anonymní a budou použity pouze pro účely mé Závěrečné práce. Prosím, na všechny otázky odpovídejte upřímně a pravdivě.

Obecné otázky – set pro rodiče:

- 1) Kolik Vám je let?
- 2) Kolik máte dětí?
- 3) V jakém věku jste měl/a děti.
- 4) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?
- 5) V jakém prostředí jste vychovávali děti? Město x Vesnice, Dům x Panelový dům
- 6) Kdo patřil k Vaší rodině v rámci domácnosti?

Vlastní dotazování:

Set otázek pro rodiče:

- 1) Docházelo u Vás v domácnosti (v rodině, doma...) k častým rozporům mezi Vámi a dětmi? Pokud ano, v čem tyto rozpory spočívaly?
- 2) Uveďte výchovný problém, který jste s dětmi museli opakovaně řešit.
- 3) Vychovávali jste dítě v klidném a pohodovém prostředí?
- 4) Kdo měl v rodině největší vliv na výchovu dítěte?
- 5) Vyberte z následujících možností, jaký výchovný styl v rodinném prostředí jste uplatňovali?
 - autoritativní styl (vyznačuje se poslušností a poddajností dítěte vůči autoritě)
 - liberální styl (zdůrazňuje volnost dítěte a žádné omezování jeho aktivity)

- demokratický styl (pojetí stylu je charakteristické samostatností dítěte, avšak zároveň si dítě uvědomuje odpovědnost k rodině a svému okolí)
- 6) Dělali jste větší rozhodnutí za děti? Nechávali jste při rozhodování prostor dítěti k vyjádření jeho názorů?
 - 7) Jaké společné aktivity jste prováděli se svými dětmi?
 - 8) Uměli jste naslouchat dítěti? Jak často jste si s ním povídali o jeho běžných prožitcích?
 - 9) V případě, že se Vaše dítě ocitne ve stresu či psychické nepohodě, komu se svěří?
 - 10) Víte, jak se jmenoval nejlepší kamarád/kamarádka Vašeho dítěte v dětství?
 - 11) Jak hodnotíte v současnosti váš vztah s dětmi?
 - 12) Jak často se s dětmi stýkáte?

Závěr rozhovoru:

Děkuji Vám za zodpovězení mých otázek a za Vámi věnovaný čas.

Příloha 2: Set otázek pro potomky

Začátek rozhovoru – úvodní fáze:

Dobrý den,

děkuji Vám za účast v rozhovoru. Všechny shromážděné údaje jsou anonymní a budou použity pouze pro účely mé Závěrečné práce. Prosím, na všechny otázky odpovídejte upřímně a pravdivě.

Obecné otázky – set pro potomky:

- 1) Kolik Vám je let?
- 2) Kolik máte sourozenců?
- 3) Kolik bylo Vašim rodičům, když měli první dítě a když měli Vás?
- 4) Jaké je nejvyšší dosažené vzdělání Vašich rodičů?
- 5) V jakém prostředí jste byli vychováni? Město x Vesnice, Dům x Panelový dům
- 6) Kdo patřil k Vaší rodině v rámci domácnosti?

Vlastní dotazování:

Set otázek pro potomka:

- 1) Docházelo u Vás v domácnosti (v rodině, doma...) k častým rozporům mezi Vámi a rodiči? Pokud ano, v čem tyto rozpory spočívaly?
- 2) Uveďte výchovný problém, který s Vámi rodiče museli opakovaně řešit.
- 3) Byli jste vychováni v klidném a pohodovém prostředí?
- 4) Kdo měl v rodině největší vliv na Vaši výchovu?
- 5) Vyberte z následujících možností, jaký výchovný styl v rodinném prostředí rodiče uplatňovali?
 - autoritativní styl (vyznačuje se poslušností a poddajností dítěte vůči autoritě)
 - liberální styl (zdůrazňuje volnost dítěte a žádné omezování jeho aktivity)
 - demokratický styl (pojetí stylu je charakteristické samostatností dítěte, avšak zároveň si dítě uvědomuje odpovědnost k rodině a svému okolí)

- 6) Dělalí za Vás větší rozhodnutí rodiče? Nechávalí při rozhodování prostor Vám k vyjádření Vašeho názoru?
- 7) Jaké společné aktivity jste prováděli se svými rodiči?
- 8) Uměli Vám rodiče naslouchat? Jak často si s Vámi povídali o Vašich běžných prožitcích?
- 9) V případě, že se ocitnete ve stresu či psychické nepohodě, komu se svěříte ?
- 10) Jak se jmenoval/a Vaše nejlepší kamarád/ka z dětství?
- 11) Jak hodnotíte v současnosti váš vztah s rodiči?
- 12) Jak často se s rodiči stýkáte?

Závěr rozhovoru:

Děkuji Vám za zodpovězení mých otázek a za Vámi věnovaný čas.